

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi

Cilt: XCV • Sayı: 675 • Mart 2008

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Türk Dil Kurumu adına

Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Sadık Tural
Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın
Prof. Dr. Mustafa Canpolat
Prof. Dr. Nevzat Gözaydın
Prof. Dr. Saim Sakaoğlu
Prof. Dr. Recep Toparlı

Yayın Danışma (Hakem) Kurulu

Prof. Dr. Ömer Faruk Akün
Prof. Dr. Ali Berat Alptekin
Prof. Dr. Meliha Anbarcıoğlu
Prof. Dr. Mustafa Argünşah
Prof. Dr. Erman Artun
Prof. Dr. Ayten Coşkunoğlu-Bear
Prof. Dr. Abide Doğan
Prof. Dr. Kemal Eraslan
Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz
Prof. Dr. Tuncer Güleensoy
Prof. Dr. Güter Gülsevin
Prof. Dr. Günay Karaağaç
Prof. Dr. Filiz Kılıç
Prof. Dr. Hasibe Mazioglu
Prof. Dr. Orhan Okay
Prof. Dr. Mustafa Öner
Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat
Prof. Dr. Yekta Sarac
Prof. Dr. Celâl Tarakçı
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Prof. Dr. Nuri Yüce
Prof. Dr. Bilal Yücel

Yayına Hazırlık

Sayfa Tasarımı / Düzeltili

Ayda Fırtın Konukoğlu, Elif Sevindik Karakuş

Yayın Türü • Aylık dergi

Yönetim Yeri

Atatürk Bulvarı 217, 06680 Kavaklıdere/ANKARA

Telefon Yazı İşleri • (0312) 427 28 79

Abone • (0312) 428 61 00/109

Belgegeçer (Faks) • (0312) 428 52 88

Genel Ağ Sayfası • <http://tdk.org.tr>

E-posta • turkdili@tdk.org.tr

Baskı: Öncü Basım Yayın Tanıtım Ltd. Sti.

Basımevi Sorumlu Müdürü • Yusuf C. Avan

Basımevi Telefonu • (0312) 384 31 20

Basım Yeri ve Tarihi • Ankara, 1 Mart 2008

ISSN-1300-2155

Türk Dili, Türk Dil Kurumunun
elli beş yıldır yayımlanan aylık dergisidir.
İlk sayısı Ekim 1951'de yayımlanmıştır.

Türk Dili, Üniversiteler Arası Ku-
rul Başkanlığının kabul ettiği ulusal ha-
kemli dergi niteliğini taşımaktadır.

Türk Dili dergisinde yayımlanan
yazılarda ileri sürülen görüşler yazarları-
nındır. Dergide yayımlanan her türlü yazı
ve şiirin yayın hakları Türk Dil Kurumu-
na aittir. *Türk Dili* dergisinde yayımlanan
her türlü yazı ve şiir, Türk Dil Kurumu-
nun yazılı izni olmadan bir başka yerde
yayımlanamaz. Ancak, yazı, şiir ve fotoğ-
raflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabil-
ir. Yazı ve şiirlerin Genel Ağ (İnternet)
ortamında yayımlanması; filme alınması,
bestelenmesi veya oyunlaştırılması hak-
ları da Türk Dil Kurumuna aittir.

Türk Dili dergisi yayın ilkeleri
<http://tdk.gov.tr/turkdili.html>
adresinde belirtilmiştir.

Abonelik

Türk Dili dergisine yıllık veya altı
aylık abone olunabilir. 2008 yılı için yıllık
abonelik 40 YTL, altı aylık abonelik ise
20 YTL'dir. Öğretmen, öğretim elema-
nı ve öğrenciler için abone tutarı yıllık
30 YTL, altı aylık ise 15 YTL'dir. Ülke
dışı için yıllık abonelik 50 ABD doları-
dır. Dergilerin okul dışındaki bir adrese
yollanmasını isteyen öğretmen ve öğ-
renciler, durumlarını gösterir bir belgeyi
Kurumumuza abone istekleriyle birlik-
te göndermelidirler. Abone tutarı T. İş
Bankası Kavaklıdere Şubesindeki 1093
numaralı hesabımıza (ayrıcılık hesap,
havale ücreti alınmamaktadır) veya 128
236 numaralı posta çeki hesabımıza ya-
tırılabilir. Abonelik işlemlerinin tamam-
lanabilmesi için banka alındı belgesinin
Türk Dil Kurumu Yurt İçi ve Yurt Dışı
İlişkiler Şube Müdürlüğü Atatürk Bulva-
rı 217, 06680 Kavaklıdere/ANKARA
adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Geometri'nin Yeni Yayımı Dolayısıyla

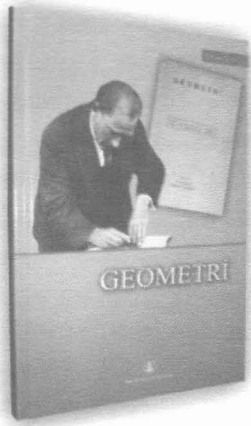
PROF. DR. ŞÜKRÜ HALÛK AKALIN

Gazirliği geçen yıl başlayan ancak bu yılın ilk günlerinde baskısı tamamlanan *Geometri*, özel bir tasarımla Türk Dil Kurumu tarafından yeniden yayımlandı.

Bu satırları okuyanlar, Atatürk'ün yazdığı *Geometri* kitabından söz ettiğimizi hemen anlamışlardır. Evet, *Geometri*, herhangi bir ders kitabı değildir... Türk dili tarihinde bir dönüm noktasıdır *Geometri*... Fen bilimleri alanında bir kitap olmasına karşın yıllardır Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmaktadır. *Geometri*'yi önemli kılan günümüzden yetmiş yıl önce yeni türetilmiş Türkçe terimlerle yazılmasıdır. Hiç kuşkusuz *Geometri*'yi daha da anlamlı kılan, çoğunu Atatürk'ün türettiği Türkçe terimlerle bizzat Atatürk tarafından yazılmış olmasıdır.

İşte Türk Dil Kurumu, ilk baskısının yapıldığından yetmiş yıl sonra, *Geometri* kitabını yetmiş beşinci Dil Bayramı dolayısıyla özel tasarımla yeniden yayımladı. Yıllardır eski baskının tıpkıbasım yoluyla çoğaltılan ve Türk dili tarihinde çok önemli bir yeri bulunan *Geometri* 1937 yılındaki ilk baskısının üzerinden tam yetmiş yıl sonra yapılması bu özel baskıyı daha da değerli duruma getirmektedir.

Atatürk'ün isteği doğrultusunda 12 Temmuz 1932 günü kurulan Türk Dil Kurumu, kuruluşunun ve Dil Bayramı'nın yetmiş beşinci yıl dönümünü çeşitli etkinliklerle kutlamakta, bir yandan Türk dili ile ilgili yeni çalışmaları, araştırmaları yayımlarken bir yandan da tarihsel önemi bulunan eserleri yeniden yayımlayarak meraklılarına sunmuştur. *Geometri* de bu kapsamda yer alan önemli eserlerden biridir.

Eserin 1971 yılındaki baskısına “önsöz” yazan Türk Dil Kurumu Başkanını A. Dilâçar'ın da vurguladığı gibi, yazarının adı belirtilmese de *Geometri* Atatürk'ün eseridir. Türkçenin bilim dili olarak gelişmesi, zenginleşmesi ve özleşmesi düşüncesinde olan Atatürk, yeni türettiği Türkçe terimlerle yazdığı bu kitabın “kılavuz” olduğu iç kapakta belirtilmektedir.

Atatürk'ü terimler üzerine çalışmaya yönelten Türkçeciliğidir... Atatürk'ün Türkçeye olan ilgisi çok daha eskilere, gençlik yıllarına kadar gider. Genç bir subayken dil ve yazı sorunlarına ilgi duymaya başlayan Mustafa Kemal, II. Meşrutiyet'ten kısa bir süre önce Selanik'te Bulgar Türkoloğu Monolof'a Latin kaynaklı alfabeyle geçilmesi gerektiğini söyleyecektir.¹ Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'yi başlatan Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nin kapanış günü akşamı, zaferden sonra yapacaklarını Mazhar Müfit Bey'e yazdırırken beşinci maddede Latin harflerinin kabul edileceğini açıklayacaktır.² Atatürk, Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin “temelinin kültür” olduğunu, Cumhuriyet'in “yüksek Türk kültürü” temelinde yükseleceğini vurgulamıştır.

Kültürün temelinde dilin bulunduğunu bilen Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşunun hemen ardından 1924 yılında, Türk dili üzerine araştırmalar yapması amacıyla İstanbul'da Türkiyat Enstitüsünün kuruluşunu gerçekleştiretir.

1 Kasım 1928'de Yazı Devrimi ile Türk aydınlanması yolundaki en önemli adımı atan Gazi Mustafa Kemal, yaklaşık yüz yıldır tartışılan ama bir türlü sonuç alınamayan Türkçeye en uygun alfabe oluşturma düşüncesini gerçekleştirmiştir. Dil Devrimi'nin ilk izlerinin de görüldüğü Yazı Devrimi sonrasında Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin kuruluşu ile birlikte Türk tarihi konusundaki çalışmaları başlatan Gazi, dil çalışmalarının tarih çalışmalarıyla birlikte yürütülmesi gerektiğini görmüştür. Türk Tarihi Tetkik Cemiyetine bir de kardeş dil cemiyeti kurulması yolundaki talimatını yerine getiren Samih Rifat, Ruşen Eşref, Celal Sahir ve Yakup Kadri, o günkü adıyla Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir.

Kurumun kuruluşunun hemen ardından bir dil kurultayı toplanması talimatını veren Atatürk böylece yapılacak çalışmaların gündeme getirildiği, değerlendirildiği ve tartışıldığı bilimsel bir ortamı da sağlamıştır. Kurucu Başkan Samih Rifat'ın açış konuşmasıyla 26 Eylül 1932 günü Dolmabahçe

¹ Muzaffer Uyguner, “Türk Dil Kurumu Kuruluncaya Kadar Atatürk'ün Dille İlgilenmesi”, *Türk Dili*, C. XIX, S. 206, s. 122, Ankara, Kasım 1968.

² Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 1, s. 131, Ankara, 1986.

Saray'ında çalışmalarına başlayan Birinci Türk Dili Kurultayı, Türk dili tarihinde pek çok ilke öncülük etmiştir. Ülkenin aydınları, yazarları, şairleri, bilim adamları ve Türkçe sevdalısı her yaştan insanlar, hatta köylüler Türkçeyi ve Türkçenin geleceğini konuşmak, tartışmak üzere ilk kez böylesine geniş katılımlı bir toplantıda bir araya gelmişlerdir... Türkçenin köklerinin araştırılması ve diğer dillerle karşılaştırılmasını; Türkçenin geliştirilmesi, zenginleştirilmesi ve özleştirilmesi konu alan bildirilerin sunulduğu bilimsel bir toplantı gerçekleştirilmiştir... Başta Atatürk olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin üst düzey yöneticileri dokuz günlük oturumları başından sonuna kadar izlemişlerdir... Atatürk Kurultay'a o kadar önem veriyordu ki ülkeyi ziyarete gelen yabancı devlet adamlarını da izlemeleri için Kurultay'a getirmiştir... Türk radyo yayıncılığı tarihinde ilk kez bir bilimsel kurultay radyodan canlı olarak yayımlanmıştır...

Büyük bir coşku ile çalışmalarını tamamlayan Birinci Türk Dili Kurultayı'nın ardından halk ağzından sözler derlenmesi, tarihsel Türkçe metinlerin taranması, Türk lehçelerinin araştırılması çalışmaları başlatılmıştır. Bu yollarla yabancı kökenli sözlere Türkçe karşılıklar bulma çalışmaları yürütülmüştür. Kaynaklarda Türkçe karşılıkların bulunamaması durumunda Türkçe kök ve gövdelerden eklerle yeni sözler türetilmesi yoluna gidilmiştir. Böylece Türkçenin söz varlığına yüzlerce, binlerce yeni söz, yeni terim kazandırılmış, Türkçe öz kimliğine yeniden kavuşmuştur.

Bugün kullandığımız *armağan, aydın, duyum, katıksız, kavram, olağan, olgun, onarmak, onay, ondalık, oturma, ödenek, örnek, pekişmek, sayı, tüketmek* gibi pek çok söz, dilimizin söz varlığına katılmıştır. Ancak o günlerde önerilip de tutulmayan, yaygınlaşmayan sözler de vardır: *Alağsattmak, astrav, aylandırmak, aylanc, bayağut, diğaz, dımcukmak, dırdalaş, obuçin, sağut, soksok, tımarsık, tiriklik, yavzağırma*... Kimi sözlerin ise bugün başka anlamda kullanıldığı görülür. *Sorun* sözü "*matlap, mesalib, mutalebe*" karşılığında önerilmiş olmasına karşılık bugün "*mesele*" karşılığında kullanılmaktadır. *Mesele* karşılığında önerilen söz ise *sorum* idi. Osmanlı aydınının Arapça *tayr* sözünden türettiği *tayyare* karşılığında önerilen *uçkan* sözü tutulmamış, *uçak* sözü yaygınlaşmıştır.

Osmanlı Türkçesinde kullanılan yabancı kökenli bir söze birden fazla Türkçe karşılık önerilmekteydi. Bu durum, Arapça, Farsça söze karşılık verilen Türkçe sözlerden hangisinin kullanılacağı konusunda bir karışıklık yaşanmasına yol açtı. Herkes beğendiği bir karşılığı kullanıyordu. Arapça kökenli *akıl* sözü için *an, ang, anlayış, arga, ay, ayıla, baş, biliğ, bilgü, böğüş, düşünme, es, is, kapar, kıyğı, ok, on (ön), oy, öğ (ök), sağ, sağış, sime, uğuk, us, uz, üğ, ük,*

zerey gibi yirmi sekiz karşılık belirlenmiş³, acele sözü için ise tam kırk bir karşılık verilmişti.

Bu karmaşa karşısında dilin bir çıkmaza saplandığını belirtecek olan Atatürk, dili çıkmazda bırakamayacağını, yine kendisinin dili çıkmazdan kurtaracağını söyleyecektir.⁴ İşte tam o günlerde, Viyana'dan Dr. Hermann F. Kvergitsch, kırk bir sayfalık basılmamış bir çalışmasını⁵ Atatürk'e gönderir. İnsanın iç benliği ile dış dünyası arasındaki bağlantının dildeki seslerin sembolizmine dayandığı düşüncesini işleyen Dr. Kvergitsch, bu yolla Türk, Moğol, Mançu, Tunguz dilleri ile Fin, Macar, Japon, Hitit dilleri arasında yakınlık olduğunu ortaya koyabilecek kanıtları değerlendirmekteydi. 1935 yılı sonbaharında İstanbul'dan Ankara'ya rahatsız dönen Atatürk, TDK yöneticilerini Köşk'e çağırarak Dr. Kvergitsch'in çalışmasından söz eder. İnsanoğlunun ilk tefekkürünün güneş ile ilgili olduğunu ileri süren Dr. Kvergitsch'e dillerin doğuşunu bu nedenle güneşe bağlamaktadır.

Bu çalışmadan esinlenen Atatürk, konu üzerinde çalışmaya başlar ve *Etimoloji Morfoloji ve Fonetik Bakımından Türk Dili: Notlar* adlı eseri yazar. Ulus Matbaasında 1935 yılında basılan eserin yazarının belirtilmemesine karşın kitabın Atatürk'ün kaleminden çıktığı bilinmektedir. Daha sonra kısaca 'Güneş-Dil Teorisi' adıyla anılacak bu görüşe göre dilin doğuşunda ilk etken güneştir. Dünya ve insanlık tarihinin gelişmesi üzerindeki ana işlevi ile dinî ve felsefî düşüncenin doğuşuna kaynaklık eden güneş, dilin doğuşunda da başlıca etkendir. İçgüdüleri ile davranan bir yaratık olmaktan çıkıp da düşünebilen bir varlık hâline gelen insanın evrende her şeyin üstünde tuttuğu ilk varlık güneş olmuştur. Önce varlığı, sonra yaydığı ışık, verdiği aydınlık ve parlaklık, taşıdığı zaman, büyüklük, güç, hareket, süreklilik ve diğer nitelikleri ile güneş, düşünen insanın beyninde çok yönlü bir kavram olarak şekillenmiştir. Bu nedenle ilk insan; su, ateş, toprak, büyüklük ve benzeri bütün maddi ve manevi kavramları, güneşe verdiği tek adla, *ağ* sesiyle anlatmıştır. İşte bu ses, Türk dilinin de köküdür...

Türk dilinin eskiliğini ortaya koyan bu kuram, bütün dillerin Türk dilinden kaynaklandığını ve Türkçenin bütün dillerin kökü olduğu düşüncesini de işliyordu. Yıllardır Arapça ve Farsçanın, sonra da Fransızcanın etkisi altında kalan, bir dönem Osmanlı aydınları ve yazarları tarafından "avam dili" diyerek hor görülen Türkçe için bu kuram bir övünç kaynağı olmuştur.

³ TDTC, *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları*, İstanbul, 1934, s. 114.

⁴ Falih Rıfki Atay, *Çankaya -Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar-*, İstanbul, 1969, s. 477.

⁵ Dr. Hermann F. Kvergitsch, *La psychologie de quelques elements des langues turques 'Türk Dillerindeki Kimi Öğelerin Psikolojisi'*.

Kısa sürede ‘Güneş-Dil Teorisi’ ile ilgili çok sayıda çalışma yayımlanır. 24 Ağustos 1936 günü toplanan Üçüncü Türk Dil Kurultayı’nda da en fazla gündeme gelen, üzerinde durulan ve tartışılan konu ‘Güneş-Dil Teorisi’dir. Bu yeni kuram, Dil Devrimi’nde de yeni bir dönemin başlangıcı olur: Madem bütün dillerin kaynağı Türkçedir, o hâlde Türkçeye yabancı dillerden geçen sözlerin kökeni de Türkçedir... Bu düşüncenin sonucunda Türkçedeki yabancı kökenli sözlerin atılması hareketi olan tasfiyecilik tamamen durdu.

Birkaç yıl öncesine kadar yabancı kökenli sözlere Türkçe karşılık aranırken, şimdi bu yabancı kökenli sözlerin Türkçeye dayandığı kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Bu durumu yabancı sözlere Türkçe karşılık bulma işinin durması olarak yorumlayan Ağâh Sırrı Levend’e göre ‘Güneş-Dil Teorisi’ ile aşırı çabalar durmuş, dil çalışmalarında yeni bir döneme girilmiş,⁶ hatta devrimcilik bakımından geriye dönüşe yol açılmıştır.⁷ Kâmile İmer de, yabancı sözlere karşılık bulma işinin bir süre duracağını yazacaktır.⁸ Daha sonra belirtileceği gibi Atatürk, dilde aşırı gidişi durdurmak için bu teoriyi kullanmıştı.⁹ Zeynep Korkmaz’a göre ‘Güneş-Dil Teorisi’, tasfiyecilik hareketini frenleme görevini yüklenmiştir.¹⁰ Hikmet Bayur, Atatürk’ün Dil Devrimi’ndeki çalışmalarını “keşif” ve “keşf-i ta’arruzî” gibi askerî terimlerle açıklayacaktır. Bayur’a göre ‘Güneş-Dil Teorisi’ “keşf-i ta’arruzî”dir.¹¹ ‘Güneş-Dil Teorisi’nin tasfiyeciliğin sona erdirilmesinde ve orta yolun bulunmasında oynadığı rol, pek çok araştırmacının yazısında ele alınmıştır.¹²

Atatürk bu dönemden sonra her zaman dikkat çektiği terim çalışmalarına daha büyük bir önem vermeye başlamıştır. Kuruluşu sırasında TDK’nin çalışma alanlarını belirlerken terimlere öncelikli görevler arasında yer veren Atatürk, terimlerin Türkçeleştirilmesi çalışmalarına bizzat terim türeterek katılmıştır. Askerlik alanındaki *er*, *subay*, *teğmen*, *yarbay*, *albay*, *tugay* gibi te-

⁶ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 3. baskı, TDK yayını, Ankara, 1972, s. 439, 441.

⁷ Ağâh Sırrı Levend, “Dilde Özleşme Hareketinin Tarihçesi”, *Dil Dâvası*, TDK yayını, Ankara, 1952, s. 8.

⁸ Dr. Kâmile İmer, *Dilde Değişme ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi*, TDK yayını, Ankara, 1976, s. 91.

⁹ Atay, *age.*, s. 479.

¹⁰ Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Güneş-Dil Teorisi ve Yöneldiği Hedefler”, *Meydan* dergisi, S. 601-83, Ocak 1982, s. 26.

¹¹ Hikmet Bayur, “Atatürk ve Dil Devrimi”, *Dil Dâvası*, TDK yayını, Ankara, 1952, s. 30.

¹² Falih Rıfki Atay, “Atatürk ve Özleştirme”, *Dünya* gazetesi, 17.7.1966; Dr. Osman F. Sertkaya, *Atatürk’ün Dil Politikası I-II-III*, *Tercüman* gazetesi, 22-24 Aralık 1979; Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, “Atatürk Ne İstiyordu?”, *Tercüman* gazetesi, 11.6.1980; Korkmaz, *agm.*; Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, “Dil İnkılabının Sadeleşme ve Türkçeleşme Akımları Arasındaki Yeri”, *Türk Dili*, S. 401, Mayıs 1985, s. 1-32.

rimleri türeten Atatürk, yeni bilim terimlerinin Türk dili köklerinden üretilebilmesinin her aydın kişiye kendi alanında eser vermekte yardımcı olacağı düşüncesindeydi.¹³

Bu düşüncesini Prof. Dr. Afet İnan'a söylediği, "Öyle istiyorum ki Türk dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazarlar, bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel, abenkli dilimizi kullansınlar"¹⁴ sözünüle veziz bir biçimde ortaya koymuştu.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı'ndan sonra Dolmabahçe Sarayı'nda *Geometri* kitabını yazmaya başlayan Atatürk, Türkçe köklerden yine Türkçenin ekleriyle türettiği terimleri kullanmıştır. *Geometri* bir terim sözlüğü değildir, ancak o güne kadar kullanılan yabancı kökenli terimler yerine bizzat Atatürk'ün türettiği Türkçe terimlerle yazılan kaynak bir kitaptır. O güne kadar *bir müsellesin mesaba-i sathiyyesi, kaidesiyle irtifanın bâsıl-ı darbinin nısfına müsaavidir* biçiminde yapılan tanımda ekler dışında yalnızca "bir" sözü Türkçe kökenliken Atatürk'ün türettiği terimlerle bu tanım *bir üçgenin alanı, tabanı ile yüksekliğinin çarpımının yarısına eşittir* biçimiyle herkesin kolaylıkla anlayabileceği ölçüde Türkçeleştirilmiştir.

200 Terimler açısından değerlendirildiğinde *Geometri* kitabında yüz otuz yedi terimin tanımının verildiği görülmektedir. Bu terimler arasında *açı, açığortay, altıgen, ayrıt, bitişik açılar, boyut, bütöy, bütöy açılar, çap, çizgi, dar açı, dar üçgen, değme, dış tersaçı, dikey, dikey açı, dikey dörtgen, dikey üçgen, dikey yamuk, direget, doğru, doğru çizgi, dörtgen, düzey, düzgün, eğik, eğik çizgi, eğri, eğri çizgi, eğri yüzey, eşkenar dörtgen, eşkenar üçgen, iç tersaçı, ikizkenar üçgen, ikizkenar yamuk, karşıtılgin, kesek, ok, ortakoran, sekizgen, taban, teğet, tümey, tümey açılar, uzay, üçgen, varsayı, yamuk, yanıl alanı, yay, yedigen, yöndeş açı, yüre, yüzey* bulunmaktadır. Bugün neredeyse tamamı yaygın olarak kullanılan bu terimlerin yanı sıra Atatürk tarafından türetildiğini bildiğimiz *artı, eksi, bölü, çarpım* gibi terimler sayesinde matematik ve geometri öğretimi yetmiş yıldır Türkçe terimler yapılmaktadır.

Türkçenin bilim dili olarak yaygınlaşması ve gelişmesi düşüncesiyle Atatürk'ün terim çalışmalarına verdiği önemin en büyük göstergesi; 12 Mart 1937 günü akşam saatlerinde Türk Dil Kurumuna gelmesi, Terim Kolu üye-

¹³ Afet İnan, "Atatürk ve Dil Bayramı", *Türk Dili*, S. 170, Ankara, Kasım, 1965.

¹⁴ Prof. Dr. Afet İnan, "Atatürk ve Dil Bayramı", *Türk Dili*, S. 170, Ankara, Kasım, 1965.

leriyle birlikte altı saat çalıştıktan sonra gece yarısı Türk Dil Kurumundan ayrılmasıdır. Türk Dil Kurumu, kurucusu yüce Atatürk'ün bilim terimleri konusundaki duyarlılığını yetmiş beş yıllık tarihi boyunca yaşatmış ve sayısı doksana ulaşan bilim, sanat ve spor terimleri sözlüğü hazırlamıştır. Bu terimleri yaygınlaştırmak amacıyla bütün terim sözlüklerini bilişim uygulamalarıyla bir veri tabanında toplama çalışması yürüten Türk Dil Kurumu, 12 Temmuz 2006 günü kullanıma açtığı *Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü* veri tabanına seksen altı terim sözlüğünü yüklemiştir. Yeni kurulan on çalışma grubunda hazırlanan terim sözlüklerinin de yer aldığı bu veri tabanındaki toplam terim sayısı yüz seksen bine ulaşmıştır.

Veri tabanına aktarılan ilk terimler Atatürk'ün türettiği ve *Geometri* kitabında kullandığı terimlerdir. Bu önemli yazılım ve veri tabanının Atatürk'ün türettiği terimlerle başlatılması da son derece anlamlıdır.

Türk Dil Kurumu, yeni kurduğu terim çalışma gruplarının hazırladığı terim sözlükleriyle birlikte önceden yayımlanan hemen her daldaki terim sözlüklerini bir yazılımla herkesin hizmetine sunarak Atatürk'ün bir isteğini daha yerine getirmenin coşkusu ve kıvanç içerisindedir. Bir başka coşku ve kıvanç kaynağımız ise Türk Dil Kurumunun kuruluşunun ve Dil Bayramı'nın yetmiş beşinci yıl dönümlerinde Atatürk'ün *Geometri* kitabının özel baskısını gerçekleştirilmesidir. Bu özel baskının *Geometri*'nin ilk baskısının yetmişinci yılına rastlaması ise ayrı bir kıvanç kaynağıdır.

Yaptığımız inceleme sonucunda Atatürk'ün *Geometri* kitabında tanımladığı yüz yirmi dokuz terim olduğu görülmüştür. Bu özel baskının sonuna, çoğunu Atatürk'ün bizzat türettiği ve tanımını vererek *Geometri* kitabında kullandığı bütün terimlerin sözlüğü de eklenmiştir. Terim tanımları, Atatürk'ün üslubuna ve yazımına olabildiğince sadık kalınarak yapılmıştır. Ancak bazı tanımların sözlük düzeni içerisinde verilebilmesi açısından yalnızca söz diziminde küçük değişikliklere gidilmiştir: Bu terimlerden birkaçını, tanımıyla birlikte sunuyoruz:

açı Bir noktadan ayrılan iki doğru çizgi arasındaki açıklık.

açıortay Açının tam ortasından geçerek onu iki eşit parçaya ayıran doğru çizgi.

bitişik açılar Köşeleri ve bir kenarları aynı olan ve diğer kenarları bu ortak kenarın iki yanında bulunan iki açı.

bütey Bir açıyı 180 dereceye tamamlayan değer.

bütey açılar Toplamları iki dikey açığa veyahut 180 dereceye eşit olan iki açı.

çap Dayirenin merkezinden geçerek çemberin iki noktasına ulaşan doğru çizgi.

iç tersaçı Paralel çizgilerin içinde olan ve keseğin bir tarafında bulunmayan ve yan yana olmıyan açı.

katıy Katı olan cisim.

teğet Çemberin herhangi bir noktasına değen çizgi.

tümey açılar Toplamı bir dikey açığa veyahut 90 dereceye eşit olan açılar.

üçgen Kendi kenarları olan üç doğru ile çitlenmiş düzey parçası.

varsayı Hakikatte var veya yok olan fakat var sayılan düşünüş.

yöndeş açı Ortayları aynı yönde birbirine paralel olan açı.

yüre Her noktası, merkez denilen bir iç noktadan eşitleyin uzak bir eğri yüzeyle çevrilmiş bir katıy.

yüzey Uzunluk ve genişlik olmak üzere iki boyutlu olarak yayıldığı ve genişlediği düşünülen uzam.

202 Türk Dil Kurumu, kurucusu ve Koruyucu Genel Başkanı yüce Atatürk'e sonsuz saygısının bir ifadesi olarak *Geometri*'nin özel baskısını yayımlarken onun eserlerinin ve Türk dili ile ilgili düşüncelerinin genç kuşaklara kazandırılması yolunda bir etkinliği daha gerçekleştirmenin mutluluğu içerisinde. Atatürk'ün Türkçe terimler üzerine başlattığı çalışmayı bugün aynı coşku ve heyecanla yürüten Türk Dil Kurumu için en büyük mutluluk, iki yüz bini aşan terimden oluşacak Türkçenin en büyük terim sözlüğünü yayımladığında Türkçenin bilim dili olarak daha da gelişmesini hedefleyen Atatürk'ün bir düşüncesini daha gerçekleştirmek olacaktır.